

УДК 37.01

Гагарін Микола
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ПОТЕНЦІАЛ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ШКОЛИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ ГУМАННИХ СТОСУНКІВ

Анотація. В статті проаналізовано особливості формування міжособистісних гуманних стосунків в умовах виховної системи школи, розкрито суть поняття «міжособистісні стосунки», їх класифікація. Метою статті є розкриття потенціалу виховної системи школи щодо формування міжособистісних гуманних стосунків. У статті акцентується увага на специфічних ознаках гуманістичної виховної системи. Доводиться важливість системного підходу у вихованні. Робиться висновок, що створення та функціонування в навчальному закладі власної виховної системи уможлиблює розв'язання проблеми формування гуманних міжособистісних стосунків.

Ключові слова: виховання, система, виховна система, виховна система школи, потенціал виховної системи школи, гуманізм, гуманність, міжособистісні гуманні стосунки, функціонування виховної системи, потенціал виховної системи.

Аннотация. В статье проанализировано особенности формирования межличностных гуманитарных отношений в условиях воспитательной системы школы, раскрыто сущность понятия «межличностные отношения», их классификация. Целью статьи есть раскрытие потенциала воспитательной системы школы относительно формирования межличностных гуманитарных отношений. В статье акцентируется внимание на специфических признаках гуманитарической

воспитательной системы. Доказывается важность системного подхода в воспитании. Делается вывод, что создание и функционирование в учебном заведении собственной воспитательной системы дает возможность разрешения проблемы формирования гуманных воспитательных отношений.

Ключевые слова: *воспитание, система, воспитательная система, воспитательная система школы, потенциал воспитательной системы, гуманизм, гуманность, межличностные гуманные отношения, функционирование воспитательной системы, потенциал воспитательной системы.*

Abstract. *The peculiarities of the formation of interpersonal humane relations in the conditions of school educational system had been revealed in the article. Various approaches to the definition of the concepts of «relations», «interpersonal relations», «human relations», their structure and characteristics. had been analyzed. The aim of the article was to reveal the potential of the school's educational system for the formation of interpersonal humane relations. The article focused on the consideration of the functions of the educational system, components and the relationship between them. The importance of such an approach as a systematic approach in education had been proved. It was concluded that the phenomenon of the educational system of the school was a complicated and multifaceted phenomenon. Creation of its own educational system in each educational institution made it possible to solve the problem of formation of humane interpersonal relations.*

Key words: *education, system, educational system, school educational system, the potential of the educational system of school, humanism, humanity, relations, interpersonal human relations, functioning of the educational system, the potential of the educational system.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з

важливими науковими та практичними завданнями. Розбудова Нової української школи передбачає гуманізацію виховного простору навчального закладу. Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людський; *humanitas* – людяність) – у широкому розумінні – історично змінна система поглядів, котра визначає цінність людини як особистості, її права на свободу, щастя, розвиток і вияв своїх здібностей, що вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності – бажаною нормою взаємин між людьми [12, с. 47].

У концепції Нової української школи наголошується, що кожний учень неповторний, наділений від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями; підкреслюється необхідність побудови стосунків між учнями, батьками, вчителями, керівництвом школи та іншими учасниками освітнього процесу на взаємній повазі та діалозі [8]. Таким чином, організація та здійснення сучасного виховного процесу в навчальних закладах потребує гуманізації міжособистісних стосунків.

На наш погляд, використання системного підходу у вихованні уможливорює розв'язання проблеми формування гуманних стосунків, зокрема, в умовах виховної системи школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

У дослідженнях науковців широко представлено загальну характеристику, структуру, функції міжособистісних стосунків, їх класифікацію (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Є. Ільїн, О. Леонт'єв, М. Обозов, С. Рубінштейн та ін.).

Проблема формування міжособистісних гуманних стосунків висвітлена в працях Ш. Амонашвілі, І. Беха, В. Киричука, В. Назаренко,

Н. Ничкало, Г. Сагач, Л. Сохань, К. Черної та ін. [1].

На застосуванні системного підходу до цілісного процесу виховання особистості наголошують Ю. Бабанський, Н. Кузьміна, А. Куракін, Н. Щуркова, О. Савченко, Т. Сущенко. Методологічний аспект такого виховного процесу розкрито у дослідженнях Б. Бітінаса, К. Бондаревської, О. Коберника, О. Сухомлинської та ін.

Системний підхід (англ. *systems thinking* – системне мислення) у педагогіці визначають, як напрям, що досліджує сутність і закономірності виховання й навчання особистості як єдину систему педагогічного процесу, комплекс взаємозалежних заходів щодо формування її світогляду, системи понять основ наук, системного мислення, спроможності вирішувати поставлені задачі, підвищуючи ефективність свого функціонування [13].

Наукові засади становлення та розвитку виховних систем досліджували І. Єрмаков, В. Кабуш, В. Караковський, Л. Новікова, І. Погоріла, Н. Селіванова, А. Сидоркін, В. Созонов, Г. Сорока, Є. Степанов та ін. [4; 5; 6; 9; 11]. Так, в дослідженнях Л. Новікової були виявлені й охарактеризовані процеси інтеграції та диференціації в контексті розвитку виховних систем, що дає змогу розглядати їх у діалектичному вимірі.

Науковці І. Єрмаков та В. Караковський розглядають специфіку ефективного управління розвитком виховної системи навчального закладу.

В працях В. Созонова обгрунтовано теоретичну модель гуманістичної виховної системи, в основі якої лежить структура базових потреб особистості.

Науковець В. Кабуш наголошує на необхідності створення саме гуманістичної виховної системи.

Однак, потребує дослідження специфіка формування міжособистісних гуманних стосунків в умовах виховної системи школи.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у розкритті потенціалу виховної системи школи щодо формування міжособистісних гуманних стосунків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури засвідчує, що науковці, використовують ряд взаємопов'язаних понять, зокрема: відношення, відносини, взаємини, зв'язки, стосунки, ставлення та ін. Термін «відносини» використовується коли йдеться про зв'язок між об'єктами, явищами тощо; а поняття «стосунки» («взаємини», «взаємовідносини») – переважно в значенні «особисті зв'язки між суб'єктами (людьми)».

Ми поділяємо точку зору С. Рубінштейна про те, що «серце людини все зіткано із її людських відносин до інших людей: те, чого воно варте в цілому визначається тим, до яких людських відносин людина прагне, які стосунки з іншими людьми вона здатна встановлювати» [10].

Процес формування гуманних стосунків – це насамперед організація взаємин людей, що починається з побудови найпростіших моделей гуманної поведінки.

На думку О. Бойван, формування гуманних стосунків – це процес педагогічного впливу на пізнавально-емоційну сферу особистості, спрямованого на спонукання вихованців до безумовного вияву ними в різних життєвих ситуаціях певних моральних якостей, а саме: великодушності, товаришкості, тактовності [2].

Науковець Г. Васянович визначає міжособистісні стосунки як безпосередні зв'язки й відносини, що складаються в реальному житті між живими індивідами, які мислять і відчують. Іншими словами – це емпіричні стосунки реальних людей у їхньому реальному спілкуванні [3].

Загалом, міжособистісні стосунки визначаються як зв'язки між людьми (групами людей), що суб'єктивно переживаються і об'єктивно

виявляються в характері й способах міжособистісної взаємодії, тобто взаємних впливів людей один на одного в процесі їх спільної діяльності та спілкування. Це система установок, орієнтації й очікувань, стереотипів та інших диспозицій, через які люди сприймають і оцінюють один одного. Дані диспозиції опосередковуються змістом, цілями, цінностями й організацією спільної діяльності, водночас виступаючи основою формування соціально-психологічного клімату в колективі.

Логічною, на наш погляд, є класифікація міжособистісних стосунків запропонована М. Обозовим: знайомства, приятелювання, товариські, дружні, любовні, подружні, родинні, деструктивні.

Дана класифікація базується на таких критеріях: глибина стосунків, вибірковість щодо партнерів, функції стосунків.

Аналіз досліджень науковців дозволяє виокремити етапи розвитку гуманних стосунків: розширення і вдосконалення почуття відповідальності; формування внутрішніх регуляторів гуманних стосунків (потреби, знання, ідеали, мотиви, самооцінка); формування гуманних почуттів; зростання гуманної змістовності стосунків, виявлення емпатії, доброзичливості, теплоти, сердечності; формування здатності до спонтанного прояву гуманних стосунків в різних сферах життєдіяльності.

Розв'язання проблеми формування міжособистісних гуманних стосунків потребує дослідження потенціалу виховної системи школи; адже, як стверджував А. Макаренко, жодний виховний засіб не можна вважати гарним чи поганим, якщо він розглядається окремо від інших засобів, комплексу педагогічних впливів, системи – «...не прийом, не метод, не засіб, якими б привабливими вони не видавались, а система є ключовим поняттям у педагогіці майбутнього» [7, с. 375–376.]

Система (від дав.-гр. σύντημα – «сполучення», «ціле», «з'єднання») – множина взаємопов'язаних елементів, що взаємодіє з середовищем, як єдине ціле і відокремлена від нього.

У широкому контексті систему розглядають як:

- порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь;
- обмежену безліч взаємодіючих елементів;
- гармонійну, нерозривну єдність, яка цілісно взаємодіє з середовищем;
- форму організації, будову чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ);
- як єдність, комплекс взаємодіючих компонентів;
- сукупність будь-яких елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням;
- сукупність принципів, які є основою певного вчення;
- будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин.

Виховна система в узагальненому розумінні може розглядатись як теоретична модель виховної системи, тобто належить до концептуальних (ідеальних) систем; водночас, виховна система, що створена та функціонує в конкретному навчальному закладі з визначеним складом педагогів, учнів, всіх її учасників є реальною, відповідно – має соціальний характер та спільні ознаки з іншими соціальними системами: цілеспрямованість; цілісність; структурність; динамізм; взаємодія із середовищем та із системами нижчого і вищого порядку.

Науковці Л. Новікова, Н. Селіванова, В. Караковський розглядають виховну систему як цілісний соціальний організм, що виникає в процесі взаємодії основних компонентів виховання (цілі, суб'єкти, їх діяльність, спілкування, відносини, матеріальна база, середовище, внутрішнє управління) і має такі інтегративні характеристики, як спосіб життя колективу, його психологічний клімат.

На думку І. Погорілої виховна система – це цілісний організм, який

виникає в процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їхня діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє в кінцевому рахунку розвитку і саморозвитку особистості [9, с. 47].

Науковець Г. Сорока інтерпретує виховну систему як упорядковану цілісну сукупність компонентів, що сприяють, на наш погляд, формуванню гуманних міжособистісних стосунків, зокрема:

- здатності організувати життєдіяльність співтовариства дітей і дорослих, максимально сприятливу для самореалізації і самоствердження особистості дитини, педагога і батька;

- здатності створювати в освітній установі та за її межами розвивальне середовище, морально сприятливе та емоційне насичене;

- здатності здійснювати науково обґрунтований аналіз сформованості соціально-педагогічної ситуації, отриманих результатів виховної діяльності тощо [11, с. 19].

Виховну систему школи визначаємо як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, цілі, завдання, суб'єкти, діяльність і спілкування, взаємини, взаємодія, життєвий простір), яка становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення.

Аналіз поглядів науковців засвідчив, що найбільш узагальнена структура виховної системи школи така: мета, виражена у вихідній концепції (тобто сукупність ідей, для реалізації яких система створюється); діяльність і спілкування, що забезпечують її реалізацію, суб'єкти діяльності, які її організують і приймають в ній участь; відносини суб'єктів діяльності, які інтегрують суб'єктів у спільноту; середовище системи, що освоєне суб'єктом; управління, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему і розвиток системи.

Ми погоджуємося з точкою зору В. Кабуша, про те, що виховна система має бути лише гуманістичною. Всі її елементи мають бути наповнені гуманістичними ідеями і тим самим сприяти оптимізації комплексу умов, форм, методів і засобів виховання, взаємодії всіх її учасників.

На думку науковця, в гуманістичній виховній системі:

- найвищою цінністю виховної діяльності є дитина. В ній необхідно бачити Людину, а не об'єкт впливу, та сприймати її такою, якою вона є насправді;

- індивідуальність дитини виступає в якості вихідної позиції вчителя у педагогічній взаємодії;

- методологія гуманістичної виховної системи ґрунтується на аксіології, що розкриває сутність ціннісного підходу у вихованні;

- педагог не підпорядковує розвиток дитини задалегідь визначеним нормам, а створює максимально сприятливі умови для розкриття здібностей особистості;

- виховна система має бути відкритою, важливу роль в її становленні та розвитку відіграє середовище. Дитина має виховуватися там, де вона народилась, живе, де знаходиться середовище її існування;

- розвиток виховної системи передбачає керівництво, самоуправління, співкерівництво та саморегуляцію [5].

До ознак гуманістичної виховної системи, на думку науковців, належать:

- наявність цілісного образу власної школи, уявлення про її минуле, справжнє та майбутнє, її місце в оточуючому світі, специфічні особливості;

- реалізація захисної функції школи відносно особистості кожного учня і педагога, побудова життєдіяльності навчального закладу на основі гуманістичних цінностей;

- формування здорового способу життя навчального закладу, в якому переважають позитивні цінності, мажорний тон, динамізм чергування різноманітних життєвих фаз (яскраві події і повсякденність, святкування і буденність).

- педагогічно доцільна організація внутрішнього середовища навчального закладу (предметно-естетичного, просторового, духовного); використання виховних можливостей зовнішнього (природного, соціального, архітектурного) середовища і участь в його педагогізації.

На наш погляд, формування гуманних міжособистісних стосунків в умовах виховної системи навчального закладу може бути успішним за дотримання наступних умов:

- задоволення потреб учня в соціальній активності;
- надання особистості можливості самоствердитись в найбільш значущих для неї сферах життєдіяльності;
- впровадження стилю міжособистісних стосунків, що ґрунтується на ціннісному ставленні та визнанні унікальності кожної особистості;
- формування в учнів здатності до емпатії та толерантності, уважності як до власних переживань і переконань, так до почуттів та переконань інших;
- використання своєрідності та специфіки, єдності загального і особливого, що притаманне окремій виховній системі школи (умови, традиції, рівень вихованості учнів, склад педагогічного колективу, середовище та ін.);
- спрямованість всіх компонентів виховної системи на конкретні умови, інтереси і потреби вихованців.

Безперечно, гуманність має бути однією з найсуттєвіших ознак сучасної школи, що передбачає ставлення до особистості як до найвищої цінності, готовність прийти на допомогу, створення сприятливої

атмосфери для самореалізації, побудова стосунків на засадах гуманізму

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ефективність потенціалу виховної системи, як феномену педагогічної дійсності, щодо виховання гуманних стосунків, та виховання загалом, не викликає сумнівів. Провідною педагогічною ідеєю гуманістичної виховної системи – є орієнтація на особистість учня, формування міжособистісних гуманних стосунків, створення умов для саморозвитку, самореалізації в атмосфері захищеності та педагогічної підтримки.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Дослідження потребує проблематика формування гуманних стосунків з урахуванням особливостей функціонування виховної системи конкретного навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д., Ганусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. До факультативного курсу «Основи гуманістичної моралі» / І. Д. Бех, Н. І. Ганусенко, К. І. Чорна // Шкільний світ. – 2005. – № 45. С. 4 – 11.

2. Бойван О. С. Ідеї гуманістичного підходу у вихованні в історії та теорії педагогічної науки / О. С. Бойван // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – К.: НПУ, 2008. – Вип. 8. – С. 46–50.

3. Васянович Г. П. Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник / Г. П. Васянович – Львів: «Норма», 2005. – 344 с.

4. Єрмаков І. Г. Виховання життєтворчості : моделі виховних систем [Текст] / І. Г. Єрмаков. – Х. : Видав. група «Основа», – 2006. – 224 с.

5. Кабуш В. Т. Гуманистическая воспитательная система: теория и практика / В. Т. Кабуш. – Минск, 2001. – 332 с.
6. Караковский В. А. Воспитание для всех / В. А. Караковский. – М. : НИИ школьных технологий, 2008. – 240 с.
7. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу // Твори в 7 т. Т.5. / А. С. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1954. – 382с.
8. Нова українська школа // Освіта України. – 23 серпня 2016 р.
9. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений / Н. Н. Обозов. – Киев: Лыбидь, 1990. – 192 с.
10. Погоріла І. О. Становлення виховних систем гімназій у контексті життєтворчості особистості: Практико-орієнтований посібник. / І. О. Погоріла – К.: Унів. Вид-во «Пульсари», 2003. – 227 с.
11. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2012. – 288 с.
12. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: [навч.-метод, посібник для керівників шкіл, учителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО] / Г. І. Сорока. – Х. : Веста : Вид-во «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).
13. Соціолого-педагогічний словник / Уклад.: С. У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка та ін., За ред. В. В. Радула. – К.: ЕксОб, – 2004. – 304 с.
14. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. Магістратури / Ю. О. Шабанова; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. – Д.: НГУ, 2014. – 120 с.